

Наставно-научно веће Факултета политичких наука Универзитета у Београду, на седници одржаној 14.09.2017., на предлог Одељења за новинарство и комунологију, формирало је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације „Утицај религиозности на политичку партиципацију грађана Србије“, кандидаткиње Андријане Максимовић, у саставу проф. др Чедомир Чупић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду, проф. др Владимир Вулетић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду и проф. др Милош Бешић – ментор – ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду.

Комисија је прегледала докторску дисертацију и подноси

ИЗВЕШТАЈ

О УРАЂЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

I

Основни подаци о кандидату и дисертацији

1. Основни подаци о кандидату. Андријана Максимовић је рођена 8. септембра 1984. године у Новом Пазару. Основну школу је завршила у Новом Пазару. Средњу школу, Гимназију, је, такође, завршила у Новом Пазару. Након завршене средње школе уписује Факултет политичких наука (школске 2003/2004), смер међународни односи, као прва на ранг листи кандидата. Дипломирала је на предмету Међународно приватно право са темом Привредна права странаца, са оценом 10 на дипломском испиту и са општим успехом 9.17, 10. априла 2008. године. На Факултету политичких наука уписује мастер политиколошке студије, 2010. године, модул Политичка теорија, политичка социологија и институције. Мастер студије завршава са одбраном мастер рада под називом Мањине и регионализам, са просечном оценом у току студија 9.62, 28. децембра 2010. године.

У фебруару 2011. године уписује докторске студије Политикологије на Факултету политичких наука у Београду. Године 2012. На Државном Универзитету у Новом Пазару

је изабрана у звање асистента на департману за Правне науке и то на предметима: Социологија, Људска права, Савремене демократије, Локална самоуправа, Међународно јавно право, Међународно хуманитарно право и Криминологија. Упоредо са докторским студијама, на Факултету политичких наука 2013. године уписује Специјалистички програм иновације знања Верске заједнице у Србији и завршава га успешно положеним испитима и одбраном завршног рада под називом Положај исламске верске заједнице након распада СФРЈ. Године 2014. уписује Специјалистички програм иновације знања Политиколошке студије религије и завршава положеним испитима са највишим оценама и одбраном завршног рада, под називом Религија као узрок подела српског народа- Срби у Хрватској.

Објавила је две монографије: *Проблеми односа религије и политике кроз призму подела унутар српског народа и положаја исламске верске заједнице* (2016) и *Религијски и национални идентитет Срба у Хрватској* (2017) и више научних радова у часописима и зборницима, од којих истичемо:

- Максимовић, А.,(2009), *Србија на путу регионализације, размена искустава представника југоисточне Србије и Војводине, Дискусије поводом зборника радова Регионализам-нови друштвени оквир*, Центар за регионалну политику, Ниш, стр.97-111.
- Максимовић, А(2011), *Улога интегрисаног универзитета у условима економске и друштвене кризе*, Зборник радова Интегрисани универзитет и мобилност студената-предности и дилеме, Државни универзитет у Новом Пазару, стр.15.
- Максимовић, А.,Нешковић, А.,Јовановић, И.,(2012),*Екологија и одрживи развој у функцији просперитета Србије*, Зборник радова, Друштвено-економски развој Србије са акцентом на Шумадију и Крагујевац,Крагујевац, стр.233.
- Максимовић,А. (2012), *Православна црква у плуралистичком друштву*, Свесрпски симпозијум Српске духовне и еколошке вредности, Крушевац, Волуме 1, стр.428.

- Максимовић, А., Кахровић, Е. (2012), *Друштвени значај и културно значење универзитета*, Зборник радова Улога универзитета у превазилажењу друштвено-економске кризе, Државни универзитет у Новом Пазару, стр.14.
- Максимовић, А.,(2012),*Улога и компетенције наставника у школи која се убрзано мења*, Зборник радова *Васпитач у 21. веку*, Алексинац, стр.235.
- Максимовић, А.,Јовановић, И., *Регионални проблеми еколошког криминалитета и специфичности његовог сузбијања*, Фармацеутско-здравствени факултет, Травник, Година I, број 2, стр.162.
- Пloјовић, S.,Maksimović, A.,(2013), *Programs for offenders depending on substance*, Тем Journal, Vol.2,No 1,p.66.
- Максимовић, А.,(2013), *Локална самоуправа у вертикалној организацији власти*, Правно-економски погледи, број 2, Београд, стр. 1-16.
- Максимовић, А.,(2013), *Концепција мултикултуралног грађанства*, Правно-економски погледи,број 3, Београд, стр.21-36.
- Максимовић, А.,Петров, А.,(2014), *Националне мањине и димензије мањинског питања у Србији*, Правно-економски погледи,број.2, Београд, стр. 21-47.
- Јовановић,И., Максимовић,А., Бадић,М., (2014), *Интелектуални капитал као извор конкурентске предности*, 2. Национална конференција са међународним учешћем Менаџмент,спорт и туризам, Бања Лука, стр.177.
- Маврић, Ф., Максимовић, А.,Кахровић,И.,(2014), *Физичка култура као чинилац развоја хуманистичких вредности*, Међународни тематски зборник „Улога образовања и васпитања у развијању хуманистичких, интеркултуралних и националних вредности“ Косовска Митровица, стр. 491-504.
- Плојовић, С., Максимовић, А., (2014), *Религиозност и поимање зрелости религиозности код припадника националних мањина на издржавању казне затвора*, Оригинални научни рад, Антропологија 14, св.3, стр. 119-134.

- Плојовић, С., Максимовић, А. (2015), *Злоупотребе психоактивних супстанци у популацији учинилаца кривичних дела*, Гласник Адвокатске Коморе Војводине, Нови Сад, књига 75, број 1, стр.51.
- Plojović, S., Dimitrijević, S., Maksimović, A., Zejnelagić, S., Hurem, A., Muraspahić, M., *Misuse of Psychologically Active Substances of Convicts being in Prisons and their Treatment*, Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences. <http://dx.doi.org/10.3889/oamjms.2016.001>.
- Јовановић, И., Максимовић, А., Драголовчанин, С. (2016), *Социјална предузећа као фактор привредног и друштвеног развоја и катализатор процеса демократизације у Србији*, у: Зборник радова *Реиндустријализација и рурални развој Србије са акцентом на Крушевац и Расински округ*, Едиција Безбедност у постмодерном амбијенту, књига XVIII, Центар за стратешка истраживања националне безбедности – Цесна Б, Београд.
- Максимовић, А. (2016), *Општи начин мерења слободе према мерилима Freedom House-a*, Правно-економски погледи, Година VII/број 2-3/2016, стр. 73-92.

Кандидаткиња Андријана Максимовић се бави и омладинским активизмом у оквиру Центра за развојну политику и сарадњу и учесник је и један од организатора пројеката „Академија омладинске политике 2“ и „Буди сигуран“ који су подржани од стране Министарства омладине и спорта Републике Србије.

Течно говори немачки, а служи се енглеским и руским језиком. Живи и ради у Новом Пазару.

2. Основни подаци о дисертацији. Одлуком Универзитета у Београду – Веће научних области правно-економских наука од 29. марта 2017. године, одобрена је израда дисертације „Утицај религиозности на политичку партиципацију грађана Србије“, кандидаткиње Андријане Максимовић.

Дисертација је у погледу форме и садржаја урађена у складу са правилима Универзитета и ФПН, А4 формата, фонт Times New Roman 12, проред 1,5, маргине 30 мм,

на укупно 271 страну: са страницама резимеа, подацима о комисији, 28 страна релевантних извора и биографијом кандидата.

Дисертација је сходно Правилнику о академској честитости ФПН и Одлуци Наставно – научног већа ФПН од 29. јуна 2017. године прошла проверу плагијата у програму ЕФОРУС (EPHORUS), о чему је 30. јуна 2017. сачињен извештај.

II

Предмет и циљ дисертације

Крајем другог и почетком трећег миленијума једна од парадигми која заузима централно место је промишљање поновног јачања религија, а нарочито религијских утицаја у пољу политичког. Оно што је посебно важно истаћи јесте да се средишња хипотеза секуларизације више не односи директно на индивидуалну преданост религији него на утицај религије као јавног интереса. Најчешћа интерпретација секуларизације је да је она последица процеса модернизације друштва. Тако многи теоретичари секуларизације тврде да су економски, политички и друштвени процеси деловали на смањење утицаја религије у друштву. С друге стране, постоје мишљења да религија опстаје у сфери приватности без обзира на слабљење утицаја религије на глобалном нивоу.

У постмодерном друштву секуларизација се преиспитује и рекло би се да се оденула у рухо постмодернизма, приказујући се као десекуларизација која враћа религију у друштвену сферу и јавља се у различитим облицима и формама у различитим деловима света. Занимљиво је да у времену свеукупне модернизације, за које се веровало да ће довести до ишчезавања религиозности и религије, долази до њиховог ускрснућа. Када је реч о ревитализацији религије и религиозности у Србији, неки аутори наводе да религију и религиозност овде препознајемо кроз термин колективне религиозности унутар постојећих вера, а не у терминима индивидуалне религиозности, у чијем су средишту појединац и његове унутрашње религијске потребе, које се могу задовољити личним избором религијских идеја и пракси.

Разматрајући све претходно наведено, уочавамо да су процеси секуларизације/десекуларизације углавном разматрани кроз призму религије и, у много мањој мери, кроз религиозност. Мишљење кандидаткиње Андријане Максимовић јесте да је реч о изменама у самој религиозности и превазилажењу класичне религиозности. Ако је модернизација довела до, како неки аутори истичу, повећања религиозности, постмодернизација је произвела, како она истиче, световну религиозност која успева на тлу грађанског друштва. По мишљењу кандидаткиње, световна религиозност у Србији није препозната као облик религиозности постмодерног доба већ пре као облик прилагођености религије условима постмодернизма. Зато и стоји на становишту да је у Србији класична религиозност и даље доминантна.

Без обзира на то што се често ставља знак једнакости између религије и религиозности, у раду се наглашава дистинкција када је о њима реч. Религиозност се више везује за појединца, а религија за друштво. Кандидаткиња истиче да је процес секуларизације учинио да класична религиозност изгуби своју традиционално доминантну позицију и сматра да ту позицију полако преузимају различити облици световне религиозности. Иначе, световна религиозност модерног друштва суштински није, истиче кандидаткиња, „мање религија“ од класичне религиозности.

Кандидаткиња под религиозношћу и оно што је наведено као класична религиозност и тзв. световне облике религиозности.

У дисертацији кандидаткиња користи три појма религиозности – религијско веровање, став према религијској конфесији/цркви и персонализована религиозност.

Прва димензија је религијско веровање и њу операционализује посредством следећих индикатора: да ли верујете у Бога, у живот после смрти, у пакао, рај и грех.

Друга димензија религиозности јесте став према религијској конфесији/цркви. Ову димензију религиозности кандидаткиња Андријана Максимовић сагледава кроз следећа питања – да ли црква даје одговоре на морална питања, духовне потребе, породичне и социјалне проблеме.

Трећа димензија религиозности коју користи кандидаткиња је персонализована религиозност (веровање у личног Бога/духа/животну силу, унутрашња духовност, заинтересованост за свето/ натприродно, налажење утехе у вери, молитва и/или медитација). Овај тип религиозности она не везује стриктно за религиозност у класичном смислу.

Други концепт којим се кандидаткиња бави је политичка партиципација.

Кандидаткиња под политичком партиципацијом не подразумева само активности које су усмерене на избор владе и на доносиоце политичких одлука, већ и све оне активности којима се нешто мења или може променити у друштву. Политичку партиципацију разматра кроз неколико димензија. Прва димензија политичке партиципације се односи на интересовање за политику и њу операционализује посредством следећих индикатора – став испитаника о томе колико је политика важна у његовом животу, учесталост политичке комуникације, степен интересовања за политику и степен у коме је политика праћена у медијима.

Друга димензија политичке партиципације кандидаткиње Андријане Максимовић јесте политички активизам и њега разуме као спремност грађана на предузимање одређених акција како би се утицало на доносиоце одлука, укључујући и радикалније облике деловања. Политички активизам операционализује посредством следећих индикатора: потписати петицију, придружити се бојкотима, учествовати на законски одобреним демонстрацијама, придружити се неслужбеним штрајковима и заузети зграде или фабрике. Трећа димензија политичке партиципације коју кандидаткиња користи у дисертацији је чланство у организацијама и волонтеризам. Ову димензију она разматра кроз чланство у социјалној организацији за старије особе, особе са посебним потребама или сиромашне; у верској или црквеној организацији; образовној, уметничкој, музичкој или културној активности; синдикату; политичкој партији или групи; локалној организацији која се бави питањима сиромаштва, запошљавања, становања, једнакости раса; организацији која се бави развојем трећег света или људским правима; организацији за очување животне средине, екологију, права животиња; професионалном удружењу; активностима младих; спортским или рекреативним организацијама; женским групама; покрету за мир; добровољној организацији која се бави здравственим питањима.

Четврта димензија политичке партиципације у дисертацији кандидаткиње Андријане Максимовић јесте изборна партиципација.

Циљ је да се покаже *на који начин религиозност утиче на политичку партиципацију грађана Србије*. То изискује подробно разматрање облика религиозности и утврђивање преовлађујућег облика религиозности у Србији и као и дефинисање доминантног модела политичке партиципације. Посебно треба истаћи да се у раду појединачно сагледавају све димензије религиозности и политичке партиципације, а тиме и утицај сваке димензије религиозности на сваку димензију политичке партиципације.

III

Основне хипотезе

Општа хипотеза: Религиозност утиче на политичку партиципацију у Србији и то тако да је виши ниво религиозности праћен нижим нивоом политичке партиципације и обрнуто. Ово објашњавамо општим, амбијенталним, друштвеним и политичким условима. Турбулентне друштвене и политичке околности почетком новог века, економска криза, незапосленост, тежак материјални положај великог броја људи јесу околности којима објашњавамо однос религиозности и политичке партиципације у Србији. Истраживања показују да од свих институција људи у таквом окружењу највише поверења имају у религијске организације (Благојевић, 2013). Низак ниво социјалног поверења је индикатор потенцијалне друштвене нестабилности. Како према неким интерпретацијама социјално поверење није ништа друго до производ религијски фондираних моралних норми у једном друштву (Vrehm, Rahn, 1997), то би значило да степен религиозности битно одређује степен социјалног поверења у друштву. Поверење у институције, говорећи из угла теорије социјалног капитала, у највећој мери зависи од социјалног поверења (Coleman, 1990; Putnam, 1993). Међутим, поверење у институције се третира као политичка варијабла, која зависи од политичких фактора и због тога очекујемо обрнуто пропорционални однос религиозности и политичке партиципације. Резултати истраживања указују на то да постоји слаба повезаност између димензија религиозности и политичке партиципације, због чега се може рећи да је општа хипотеза потврђена.

За све димензије религиозности користићемо исти хипотетички оквир:

X1 Очекује се да ће се са вишим нивоом образовања смањивати степен религиозности. Образовање је један од фактора индивидуализације, која је производ укупног економског развоја, урбанизације и секуларног образовања. У погледу Србије, како истиче Јукић (1991), треба само подсетити да је већина данашњих интелектуалаца зреле или старије животне доби одгојена у породицама у којима је грађански материјализам био главни поглед на свет. Ово донекле објашњава резервисаност дела наше интелектуалне елите, која често сеже до предрасуда, манифестованих кроз истицање мање или више негативних појава везаних за феномен религије и религиозности (Радисављевић-Ћипаризовић, 2006). Ова теоријска хипотеза је потврђена код религијског веровања и персонализоване религиозности, али не и код става према цркви/конфесији.

X2 Очекује се да је код жена виши степен религиозности него код мушкараца. Оне се чешће и лакше идентификују са ужом заједницом (породицом), а мушкарци са широм заједницом (државом). Разлози за то се могу тражити у социјалној улози жене у друштву уопште. Жена је свакако окренута према породици, а таква улога жене је компатибилна са религиозношћу. Како закључују неки аутори, утицај мајки на религиозност деце је већа у односу на утицај који имају очеви (Argyle, 2000). За неке ауторе објашњење у већој религиозности жена лежи у томе што су „жене више везане за духовне вредности“ и тиме „религија више одговара суштинској природи жена“ (Анић, 2003). Поред објашњења која су етичка – различити ставови и схватања жена и мушкараца, и функционалних објашњења, која разлику у религиозности жена објашњавају начелно из угла различитих функција жена и мушкараца у животу, посебно бисмо истакли важност социолошких објашњења која дубље прилазе овом питању. У овом смислу, посебно значајним за објашњење наше хипотезе, сматрамо налазе Davie и Walters (1998), који су вишу религиозност жена тумачили чешћим занимањем неге деце и осталих код жена него код мушкараца. То су, дакле, она занимања у којима често долази до суочавања са смрћу, које је „могуће издржати само ако се верује да је реч о Божијој вољи“. „У тим случајевима може свето бити не само видљивије него изричитije“ (Davie, Walters, 1998). Тако,

предиспозиције за религијске вредности жене стичу још у детињству кроз бригу о другима (de Vaus and Mc Allister 1987; Miller and Hoffmann 1995). Хипотезу бисмо могли, такође, објаснити и већом незапосленošћу жена која производи друштвену изолацију, а која се надомешћује религиозношћу. Ова теоријска хипотеза је потврђена у погледу религијског веровања и персонализоване религиозности, али не и код става према цркви/конфесији.

X3. На релацији рурално/урбано очекивано је да религиозност буде израженија у руралним срединама. Као чувар традиције, село је, у односу на град, било мање изложено утицајима социјалистичке идеологије. Такође, објашњење ове хипотезе налазимо и самој природи друштвених односа у селу. Реч је о примарним друштвеним односима који подразумевају јаку социјалну контролу понашања појединца. Користећи се Патнамовим речником, на селу бисмо идентификовали повезујући социјални капитал који јача групну хомогеност. У селу владају обичаји и традиционални морал, што је компатибилно са религиозношћу. И ова теоријска хипотеза је потврђена у погледу религијског веровања и персонализоване религиозности, али не и код става према цркви/конфесији.

X4 Очекује се да ће степен религиозности бити виши код припадника исламске вероисповести него код православца и католика. Објашњење ове претпоставке налазимо у томе што се ислам одређује као „филозофија живота“ и по томе се он разликује од других вера. „То је систем целокупног живљења и зато ислам тражи од човека пуну преданост Богу. Он одбија поделу људи и институција на верско и световно.“ Дакле, „све носи миомирис Бога“ (Сејид Хусеин Наср, 1982). Чини се да су и глобални трендови у религиозности утицали на повишен степен религиозности припадника исламске вероисповести и у Србији. Резултати истраживања до којих се дошло потврђују ову теоријску хипотезу у погледу религијског веровања и персонализоване религиозности, али не и у погледу става према цркви/конфесији.

X5 Религиозност је у позитивној корелацији са чланством у организацијама и волонтеризмом, а у негативној корелацији са интересовањем за политику и изборном партиципацијом и политичким активизмом. Криза традиционалних вредности јача

компезаторску функцију религије и доводи до тога да, човек препуштен себи, излаз и спас од свакодневних проблема тражи у религији, убеђен да му само нека виша сила може помоћи. Појединац не очекује помоћ ни од кога, па се ослања једино на веру у личног Бога. Избори се све мање виде као начин постизања промене у друштву и отуда разлози за овакву тврдњу. Будући да политички активизам значи смањено или непостојеће поверење у политику, у институције, а тиме и смањено интересовање за политику и учешће на изборима, појединци снагу налазе у вери у Бога, коју показују кроз помоћ другима различитим акцијама и преко удружења и организације чији су чланови. Разматрајући историјске околности у којима се православље налазило, Бергер је подвукао да је за цркву једини начин да преживи изазове расног, националног и верског плурализма да се преобликује у организацију волонтеристичке оријентације (Бергер, 2010).

Хипотезу о односу димензија религиозности и димензија политичке партиципације најснажније је одбрањена кроз анализу концепта персонализоване религиозности. Дакле, хипотеза је била да су религијско веровање и став према цркви/конфесији у позитивној корелацији само са чланством у организацијама и волонтеризмом, а да је персонализована религиозност у позитивној корелацији са свим димензијама политичке партиципације.

IV

Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација кандидаткиње Андријане Максимовић се састоји из седам поглавља. У сваком од ових поглавља су и теоријски и методски праћени задаци који су постављени у теоријско-хипотетичком оквиру.

У уводном поглављу докторске дисертације су предочени предмет и циљеви истраживања, основне хипотезе од којих ће се поћи у истраживању, методе истраживања.

Друго поглавље најпре пружа увид у значење термина секуларизација, а затим се излажу различити приступи секуларизацији и аргументи за њено оспоравање. Такође, у овом делу реч је и о десекуларизацији, о томе шта она представља и какве су њене импликације. Као посебан аспект истиче се контекст у коме се у Србији одвијају

секуларизација и десекуларизација, а то је транзиција, која се овде поставља као оквир за разумевање промена у оквиру религијског. Распад традиционалне заједнице се подудара са слабљењем конвенционалне религиозности и њеним потискивањем од стране световне религиозности. Заправо, од успеха у стварању грађанског друштва у Србији зависи и положај конвенционалне религиозности.

У фокусу трећег поглавља је религиозност. После теоријског дела о религиозности и димензијама религиозности, акценат је на концептима кроз које кандидаткиња мери религиозност. Операционални концепти који су предмет мерења јесу: религијско веровање, став према цркви/ конфесији и персонализована религиозност. Религијско веровање мери кроз питања: да ли верујете у Бога, у живот после смрти, у пакао, рај и грех. Друга димензија религиозности која је предмет мерења јесте став према религијској конфесији/ цркви. Став према цркви се мери кроз двовалентно изражавање става о томе да ли црква даје одговоре на морална питања, духовне потребе те породичне и социјалне проблеме. Персонализована религиозност је концепт који се заснива на изградњи религијског света на персонализованој духовној равни независно од религијског веровања и става према конфесији/ цркви. Ту спада веровање у неку врсту духа, животне силе, заинтересованост за свето, натприродно, налажење утехе у вери, медитација и молитва. У оквиру овог поглавља кандидаткиња говори и о односу религије, религиозности и глобализације. Посебно се указује на то како је глобализација утицала на разумевање религиозности. Осим о конвенционалној, говори се и о новим облицима тзв. световне религиозности.

У четвртом поглављу говори се о политичкој партиципацији и већем броју операционалних концепата, а то су: интересовање за политику, политички активизам, чланство у организацијама, волонтеризам и изборна партиципација. Први концепт политичке партиципације се односи на мерење интересовања за политику, што кандидаткиња чини кроз четири питања – прво се тиче става испитаника о томе колико је политика важна у њиховом животу; друго се тиче учесталости политичке комуникације; треће мери степен интересовања за политику; четврто мери степен у коме је политика праћена у медијима.

Други концепт је политички активизам. Кандидаткиња се опредељује за схватање политичког активизма као спремности грађана на предузимање одређених акција како би се утицало на доносиоце одлука, подразумевајући и радикалније облике деловања. Политички активизам мери кроз пет варијабли – потписати петицију, придружити се бојкотима, учествовати на законски одобреним демонстрацијама, придружити се неслужбеним штрајковима и заузети зграде или фабрике.

Значајан аспект политичке партиципације је, који се разматра у дисертацији, јесте и чланство у организацијама и волонтеризам. Кандидаткиња најпре нуди списак организација, а затим истражује проценат оних који су чланови и волонтери у свакој од њих.

Последњи аспект политичке партиципације који кандидаткиња истражује јесте изборна партиципација. Изборну партиципацију мери кроз питање у упитнику – да ли би гласао на изборима уколико би они били одржани сутра.

Кандидаткиња за сва наведена мерења користи социодемографске варијабле и конфесионалну припадност у функцији контроле мерених вредности.

У овом поглављу говори и о односу политичке партиципације и демократије. Наиме, висок степен политичке партиципације је претпоставка снажне демократије. Заправо, кандидаткиња тражи модел демократије који доноси пун смисао политичке партиципације. Такав модел узима у обзир све димензије политичке партиципације које је изложила, што значи да се не своди искључиво на изборну партиципацију. У ствари, партиципативна демократија је, како истиче кандидаткиња, такав систем који настоји да омогући директну партиципацију и утицај грађана у процесу политичког одлучивања на свим нивоима политичке организације, који захтевају њихов ангажман и лојалност. Кроз ове димензије политичке партиципације настаје социјални капитал, па и однос политичке партиципације и социјалног капитала такође разматра у овом делу. Без социјалног капитала, сматра кандидаткиња, демократија је нефункционална и беживотна и зато је његово стварање важно како у формалним, тако и у неформалним мрежама интеракције.

У петом поглављу говори се о политичкој култури – компонентама и типологијама политичке културе, као и о димензијама политичке културе. Посебну пажњу

кандидаткиња посвећује односу вредности и политичке културе и у том смислу разматра, и теоријски и операционално, демократску вредносну оријентацију. Говори о разлици између ауторитарне и демократске политичке културе и испитује присутност различитих типова ауторитарне политичке културе у Србији. Политичка култура се не може разматрати независно од политичке партиципације. Различити облици партиципације и обрасци понашања које они производе у великој мери одређују тип политичке културе. У овом делу пажњу кандидаткиња посвећује партиципацијском моделу политичке културе, ослањајући се на типологију Алмонда и Вербе. Висок степен политичке партиципације се на свим нивоима квалификује као грађанска политичка култура. Мерењем политичке партиципације испитује кандидаткиња да ли у политичком систему Србије постоји грађанска политичка култура или је, служећи се терминологијом Алмонда и Вербе, реч о поданичкој политичкој култури.

У шестом поглављу говори о цивилном друштву и политичкој култури. Преко одређења појма цивилног друштва, генезе, класичног схватања до савремених концепата цивилног друштва, кандидаткиња увиђа нераскидиву везу са политичком културом. Посебно је значајан однос цивилног друштва и демократске политичке културе. Развој демократске политичке културе од суштинског је значаја за развој цивилног друштва. С друге стране, постојање и деловање цивилног друштва је један од неопходних услова демократије. Принципи на којима почива идеја цивилног друштва (аутономија, плурализам, асоцијативност, самоорганизација, солидарност и др.) представљају важне претпоставке на којима почива организација модерног демократског политичког живота.

Седмо поглавље је посвећено емпиријском истраживању. Након укрштања варијабли, следи обрада података и, коначно, схватање закономерности добијених података, те извођење закључака на основу емпиријски постављених података. Након утврђивања корелација између свих скорова и провере постављених хипотеза регресионим моделима, кандидаткиња у овом делу рада изводи закључна разматрања у вези са утицајем религиозности на политичку партиципацију грађана Србије.

Остварени резултати и научни допринос

Допринос овог истраживања се огледа, пре свега, у разумевању феномена религиозности и политичке партиципације. Будући да виши ниво политичке партиципације подразумева јачање демократије, разумевање феномена политичке партиципације је од огромне важности за развој демократије. Такође, допринос овог истраживања се огледа у мерењу утицаја религиозности на политичку партиципацију. Посебно треба истаћи да се у раду сагледавају појединачно све димензије и религиозности и политичке партиципације, а тиме и утицај сваке димензије религиозности на сваку појединачно димензију политичке партиципације. Резултати дисертације указују на неколико важних налаза кандидаткиње Андријане Максимовић. Ниме, резултати регресионе анализе коришћене у дисертацији указују: да су волонтеризам и чланство у организација позитивни предиктори религијског веровања, да је изборна партиципација позитиван предиктор става према цркви/конфесији, да је експертска политичка култура негативан предиктор става према цркви/конфесији, а милитаристичка политичка култура позитиван предиктор става према цркви/конфесији и да је милитаристичка политичка култура позитиван предиктор персонализоване религиозности. Резултати истраживања, заправо, показују да ће дисертација „Утицај религиозности на политичку партиципацију грађана Србије“ кандидаткиње Андријане Максимовић, имати утицај на даља истраживања феномена религиозности и политичке партиципације у оквиру националне, али и ван оквира националне политикологије.

VI

Закључак

Дисертација „Утицај религиозности на политичку партиципацију грађана Србије“ кандидаткиње Андријане Максимовић, оригинално је научно дело урађено према одобреној пријави докторске дисертације. Димензије религиозности и политичке партиципације обухваћене овом студијом, коришћене квантитативне методе биваријантне

и мултиваријантне статистике, тестирање хипотеза регресионим линеарним моделима, указују на огроман допринос ове дисертације на даља истраживања.

На основу претходно изнетих оцена Комисија предлаже Наставно – научном већу Факултета политичких наука да прихвати Извештај, формира комисију за одбрану у истоветном саставу и одобри одбрану докторске дисертације „Утицај религиозности на политичку партиципацију грађана Србије“ кандидаткиње Андријане Максимовић и проследи дисертацију, извештај и своју одлуку у даљу процедуру Већу научних области правно – економских наука Универзитета у Београду.

Проф. др Чедомир Чупић, редовни професор
Факултета политичких наука
Универзитета у Београду

Проф. др Владимир Вулетић, редовни професор
Филозофског факултета Универзитета у
Београду

Проф. др Милош Бешић, ванредни професор
Факултета политичких наука
Универзитета у Београду

